

З М І С Т

Вступ	4
Розділ 1. Характеристика рослинного покриву, складу флори та фізико-географічних умов Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» як визначальних факторів формування мікобіоти (І.О. Дудка)	6
Розділ 2. Історія досліджень грибів та грибоподібних організмів Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» (І.О. Дудка, М.П. Придюк)	21
Розділ 3. Матеріали і методи досліджень (І.О. Дудка, М.П. Придюк)	28
Розділ 4. Систематична та еколого-трофічна структура і видовий склад грибів і грибоподібних організмів	38
4.1. Міксоміцети (І.О. Дудка)	38
4.2. Сумчасті та базидіальні мікроміцети (Ю.І. Голубцова, Т.В. Андріанова)	44
4.3. Базидіальні макроміцети (М.П. Придюк, К.К. Карпенко) ...	72
Розділ 5. Раритетні види грибів і грибоподібних організмів НППДС (Ю.І. Голубцова, М.П. Придюк, І.О. Дудка, Т.В. Андріанова)	80
Розділ 6. Практичне значення грибів НПП «Деснянсько-Старогутський»	110
6.1. Їстівні та отруйні гриби (М.П. Придюк)	110
6.2. Дереворуйнівні гриби (М.П. Придюк)	113
6.3. Мікроскопічні гриби, що уражують рослини-домінанти різних угруповань (Ю.І. Голубцова, Т.В. Андріанова)	115
Анотований список видів грибів та грибоподібних організмів Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» (І.О. Дудка, М.П. Придюк, Ю.І. Голубцова, Т.В. Андріанова, К.К. Карпенко)	123
Висновки (І.О. Дудка, М.П. Придюк)	205
Список використаних джерел	209

ВСТУП

Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський», яким маю честь керувати, не належить до найстаріших в Україні природоохоронних структур (оскільки створений у 1999 р.), проте вже встиг добре зарекомендувати себе на ниві охорони природи. Керівництво та співробітники парку поклали на себе надзвичайно важливе завдання збереження біорізноманітності найпівнічнішого поліського регіону України, підтримання всіх служб парку в найбільш оптимальному режимі роботи, а також пропаганди ідей охорони навколишнього середовища серед місцевих жителів. Біоценози парку характеризуються значною своєрідністю внаслідок його розташування на крайній півночі нашої держави, завдяки чому значна частина характерних для нього видів живих організмів знаходиться тут на південній межі свого поширення і дуже рідко трапляється в інших регіонах країни.

Таким чином, наш парк посідає дуже важливе місце в природоохоронній мережі України. Більш того, своєрідність його біоценозів, їхня природоохоронна та наукова цінність виходять за межі однієї лише України, і тому вже протягом кількох років проводиться підготовка до створення на базі Деснянсько-Старогутського НПП (Україна) та природного заповідника «Брянський ліс» (Росія) білатерального українсько-російського біосферного резервату.

Одним з головних завдань наукової діяльності заповідників і національних природних парків є вивчення та інвентаризація їх біоти, оскільки це необхідна передумова моніторингу екосистем резерватів та розроблення найбільш ефективних заходів для їх збереження. Дирекція парку всіляко заохочує діяльність в цьому напрямку, причому не обмежується написанням «Літописів природи», а вже кілька років сприяє виданню повноцінних монографій, присвячених природі парку. Ці монографії створюються як у результаті роботи працівників наукового відділу парку, так і силами спеціально запрошених кращих фахівців Національної ака-

демії наук України, Міністерства освіти і науки України та Української академії аграрних наук України. У результаті цієї праці вдалося зібрати значний науковий матеріал, на основі якого вже створено дві монографічні розвідки. Перша з них – «Флора національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» та проблеми охорони фіторізноманіття Новгород-Сіверського Полісся» за авторством С.М. Панченка – вийшла друком у 2005 р. і отримала численні схвальні відгуки від науковців та співробітників природоохоронних організацій. Пізніше, у 2007 р., була видана ще одна праця – «Фауна хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» за авторством Г.Г. Гаврися, Ю.В. Кузьменка, А.В. Мішти та І.М. Коцержинської, яка теж була високо оцінена.

Нині ми пропонуємо чергову колективну працю, присвячену надзвичайно важливій та цікавій групі живих організмів, а саме: грибам та грибоподібним організмам. Важливість грибів для життя людей очевидна для всіх, проте далеко не всі уявляють собі, наскільки вони необхідні для нормального функціонування природних екосистем. Їхня роль не менш важлива, ніж у судинних рослин та тварин, проте вивчені вони значно гірше. Ця колективна монографія має заповнити зазначену прогалину, оскільки в ній узагальнені всі наявні на сьогодні дані стосовно видового складу шапинкових грибів, трутовиків, фітотрофних мікроміцетів тощо нашого парку.

Ми щиро сподіваємося, що праця «Гриби та грибоподібні організми Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський», написана І.О. Дудкою, М.П. Придюком, Ю.І. Голубцовою, Т.В. Андріановою та К.К. Карпенко, стимулюватиме подальше вивчення представників інших, ще не досліджених у нашому національному природному парку таксонів величезного царства Fungi і водночас виявиться цікавою та корисною не лише для фахівців, а й усіх любителів природи.

Директор
НПП «Деснянсько-Старогутський»
О.М. Капіруля

Характеристика рослинного покриву, складу флори та фізико-географічних умов Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» як визначальних факторів формування мікобіоти

За кількістю описаних видів гриби є другою (після комах) групою організмів. На сьогодні їх налічується близько 100 тис. видів, тоді як прогностична розрахункова кількість становить близько 2,5 млн видів. В існуючих мегасистемах організмів гриби, що характеризуються надзвичайно різноманітною морфологією та біологією, складними циклами розвитку, в міру накопичення відомостей щодо особливостей їх онтогенезу, біохімії, структурно-функціональної організації постійно мігрували з одного царства до іншого. Ще в першій половині минулого століття гриби розглядали в межах рослинного царства (Plantae) як відділ Thallophyta, до якого включали також бактерії, лишайники, водорості. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. погляди на місце грибів у системі органічного світу стрімко еволюціонували внаслідок нагромадження ультраструктурних та молекулярних даних. Уже в 70-ті роки ХХ ст. у макросхемах будови органічного світу реальне втілення отримала ідея виділення грибів у самостійне царство Fungi (Mycota, Mycobiota, Mycetalia) поряд з чотирма іншими царствами Monera, Protista, Plantae та Animalia (Whittaker, 1969). У 80-ті роки ХХ ст. проводилися поглиблені дослідження біохімії, онтогенезу, цитології, молекулярної біології грибів, які

надали переконливі докази поліфілетичного походження окремих груп організмів, що входили до складу царства Fungi.

У багатьох системах царства ці групи були представлені як відділи (філи), частина з яких згодом була перенесена до інших царств. Так, міксоміцети (слизовики), які практично з перших етапів їх вивчення займали окреме місце в царстві Fungi і розглядалися як відділ Mucomycota, уже наприкінці XX ст. за низкою фізіологічних, морфологічних та цитологічних ознак (фаготрофний спосіб живлення, мітотичний поділ ядра, зооспори з двома передніми, нерівної довжини бичеподібними джгутиками тощо) у вигляді двох відділів Mucomycota та Plasmodiophoromycota були перенесені до царства Protozoa (Barr, 1992).

Ооміцети та близькі до них гіфохітріоміцети були ще однією групою організмів, які тривалий час відносили до царства грибів як відділ Oomycota (Pantonomomycota) з класами Oomycetes та Hyphochytriomycetes. При цьому наголошувалось на наявності в них значної кількості ознак, що наближали їх до рослин. Особливе місце ооміцетів та гіфохітріоміцетів серед грибів визначалося в першу чергу специфічним складом їх клітинної оболонки, де, як у рослин, домінувала целюлоза, а не хітин, хітозан або манан, як у справжніх грибів (Bartnicki-Garcia, 1968). Найважливішими складовими клітинних стінок ооміцетів та гіфохітріоміцетів виявилися β -1,4-глюкани целюлози і β -1,2, β -1,3, β -1,6-глюкани (Gleason, 1976). Подальші дослідження біохімії, цитології, молекулярної біології цих організмів виявили ще кілька суттєвих особливостей, які наближують їх до рослин. Це шлях біосинтезу амінокислоти лізину через діамінопімелову кислоту, на відміну від справжніх грибів, у яких такий процес відбувається через аміноадипінову кислоту; відкладення як запасної речовини розчинного міколамінаруну замість глікогену в справжніх грибів; наявність у мітохондріях трубчастих крист на відміну від пластинчастих і дископодібних, характерних для мітохондрії справжніх грибів (Coulter, Aronson, 1979; Pares, Greenwood, 1981; Warner, Domnas, 1987). Нарешті, на молекулярному рівні було показано, що 25 S РНК, виділена з ооміцетів, значно більша, ніж та сама РНК, ізолювана із справжніх грибів (Lovett, Haselby, 1971). Усі ці відомості є досить переконливими доказами чіткої відмінності ооміцетів та гіфохітріоміцетів від справжніх грибів і їх близькості до рослин, а саме до різноджгутикових водоростей. Останні розглядалися як представники царства Chromista, куди врешті-решт

були перенесені ооміцети та гіфохітріоміцети, розміщені як класи в межах підвідділу *Pseudomycotina* (*Pseudofungi*) відділу *Heteroconta* (Barr, 1992).

Представники таксонів, виділених з царства *Fungi* і переведених до царств *Protozoa* та *Chromista*, дістали назву грибоподібних організмів. Царство грибів *Eufungi* (*Fungi s. str.*) після ревізії репрезентовано в обмеженому обсязі лише справжніми грибами відділів *Chytridiomycota*, *Zygomycota*, *Ascomycota* та *Basidiomycota*. Водночас виникла потреба відобразити поліфілетичну сукупність справжніх грибів та грибоподібних організмів у класифікаційних схемах, оскільки і гриби, і грибоподібні організми і далі залишаються об'єктами дослідження мікологів. У зв'язку з цим наприкінці ХХ ст. було сформульоване визначення грибів, досить суб'єктивне, але таке, що точно відображає ситуацію, яка виникла в мікології: «термін «гриби» застосовується за спільним погодженням довільно, але в традиційному сенсі як «організми», що вивчаються мікологами», тобто включаючи групи, які сьогодні розміщені в інших царствах» (Хоуксворт, 1992, с. 153). Отже, класифікаційні схеми, які ґрунтуються на таких засадах, з одного боку, мали відображувати філогенетичні зв'язки таксонів високого рівня, з іншого – задовольняти прагматичні вимоги користувачів-фітопатологів, агрономів із захисту рослин, лісівників, працівників зеленого будівництва тощо, які звикли до розміщення грибоподібних організмів у царстві грибів. Об'єднати обидві вимоги була покликана комплексна класифікація, в основу якої покладено поняття юніону, таксономічного об'єднання найвищого рангу, що містить у своєму складі царства або частини царств (Barr, 1992). У класифікації Д. Барра за таким поліфілетичним юніоном, який об'єднує царство *Eumycota* зі справжніми грибами, частини царств *Chromista* та *Protozoa* з грибоподібними організмами, було збережено назву *Fungi*.

Виходячи з наведеного визначення грибів, у даній роботі з позицій систематики і класифікації вони розглядаються як юніон, до складу якого входять як справжні гриби, так і грибоподібні організми. У конспекті грибів Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» (НППДС) всі вони подаються в межах відповідних відділів (філ), класів та порядків, згідно із системою, прийнятою в дев'ятому виданні «*Ainsworth & Bisby's Dictionary of the Fungi*» (Kirk et al., 2001).

НППДС розташований на крайньому сході Українського Полісся. Він був заснований у лютому 1999 р. на території Середино-Будського району Сумської області для охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів долини р. Десни та Старогутської ділянки Брянських лісів. Площа парку становить 16 215,1 га. Згідно з фізико-географічним районуванням України територія НППДС входить до складу Придеснянського (Шосткинського) фізико-географічного району, який виділяється в межах Новгород-Сіверської області (Физико-географическое районирование, 1968). За концепцією геоботанічного районування України, територія парку входить до Шосткинського району соснових лісів зеленомохових Чернігівсько-Новгород-Сіверського (Східнополіського) округу Поліської підпровінції Східно-Європейської провінції зони широколистяних лісів (Геоботанічне районування, 1977). Ліси в парку займають 52,9% площі, лучні угруповання – 33%, ще 4,5% знаходяться під ріллею та перелогами, 4,1% зайнято болотами, 2% – пісками, торфорозробками і лісосмугами. Решта землі – під населеними пунктами, виробничими будівлями, шляхами (Панченко, 2005).

Територія парку складається з двох ділянок – Старогутської та Придеснянської, які відрізняються особливостями ландшафту і рослинності. Старогутська ділянка становить собою суцільний, витягнутий із заходу на схід лісовий масив на зандрових та моренозандрових ландшафтах. Ліси НППДС сконцентровані саме на цій ділянці, де вони займають майже 80% її території. Домінують тут середньовікові соснові насадження, на які припадає 65% лісопокритої площі. Досить поширеними є березові та березово-соснові ліси. Ялинові, вільхові й дубово-соснові ліси представлені невеликими масивами; ще рідше трапляються ліси з переважанням дуба та ясена. Заболоченість Старогутської ділянки порівняно невелика – до 7%, проте невеличкі ділянки боліт трапляються досить часто в заплавах малих річок, до вільшняків приурочені лісові евтрофні болота, у западинах та верхів'ях улоговин стоку, деревостан яких представлений здебільшого березово-сосновими лісами, розташовані невеличкі масиви мезотрофних боліт; у розріджених деревостанах з берези та сосни інколи утворюються окремі оліготрофні болота, які, за даними С.М. Панченка (2003), знаходяться тут на крайній межі свого поширення, через що характеризуються збідненим флористичним складом. Ще менші площі на території Старогутської ділянки займають луки, які

пов'язані тут з краями боліт та заплавою р. Улиця. Найбільш типовими є справжні та торф'янисті луки.

Зовсім інший характер рослинності притаманний Придеснянській ділянці НППДС. Саме тут зосереджена лучна рослинність парку, приурочена до заплави р. Десни. Домінують на цій ділянці заболочені луки з *Alopecurus pratensis* L., *Phalaroides arundinacea* (L.) Rausch, *Carex acuta* L. тощо. Трапляються також справжні, торф'янисті, післялісові (на піщаних ґрунтах) та остепнені (на прируслових валах) луки. У заплаві р. Десни та в пониженнях рельєфу спостерігаються мезо- та оліготрофні болота; на терасах заплави лісові болота найчастіше пов'язані з вільшняками; у центральній частині найбільших лісових масивів утворюються сфагнові болота, оточені угрупованнями берези та ялини європейської. Щодо лісів, то вони представлені переважно невеличкими перелісками або смугами вздовж р. Десна. Як лісоутворюючі породи на терасах домінують молоді та середньовікові культури сосни звичайної; у пониженнях вздовж борової тераси – угруповання вільхи, а в заплаві – осики, дубу, ясена тощо.

Флористичний склад НППДС є доволі багатим як для природоохоронного об'єкта, розташованого в поліській зоні. Суттєвим є і той факт, що вивчення складу вищих рослин на території парку протягом тривалого часу дозволяє виявляти нові компоненти його флори. У результаті детальної інвентаризації, здійсненої в парку С.М. Панченко, на кінець 2001 р. було складено список вищих судинних рослин з 683 видів із 355 родів та 101 родини (Панченко, 2003). А вже через чотири роки для флори парку наводиться 796 видів із 401 роду та 109 родин (Панченко, 2005). Слід зазначити, що в парку досить репрезентативною є раритетна компонента флори: п'ять видів рослин внесені до додатку 1 Бернської конвенції, 21 – до Червоної книги України, 36 – вважаються рідкісними і зникаючими у флорі Сумщини. На особливу увагу заслуговують виявлені на території НППДС два нові для України види *Carex brunnescens* (Pers.) Poiret та *Axyris amaranthoides* L. (Данилик, Панченко, 2001; Панченко, Мосякін, 2005) і один поліський ендемік *Dianthus pseudosquarrosus* (Novak) Klokov.

Детальна характеристика природних умов Придеснянського району Новгород-Сіверської фізико-географічної області Українського поліся, де розташований НППДС, наводиться в численних монографічних працях (Физико-географическое районирование, 1968; Андриенко, Шеляг-Сосонко, 1983; Геоморфология

Української ССР, 1990; Екологічна мережа Новгород-Сіверського Полісся, 2003). Зазначимо лише основні риси, що надають певної специфіки території НППДС. Насамперед це велика ландшафтна різноманітність, зумовлена геоморфологічною будовою регіону. Сучасні ландшафти сформовані відкладами крейдяного, палеогенового та антропогенового періодів. Ареною розташування ландшафтів є морено-зандрова та терасова низовини, нахилені в напрямі заплави р. Десни. Територія парку дрениється не тільки р. Десною, але і її притоками – малими річками Улиця, Знобівка, Чернь, Судость, Рогозна тощо, які зумовлюють дещо хвилястий характер рельєфу, збільшуючи різноманітність ландшафтів і біотопів. Неабияким фактором, що впливає на склад біоти, такий, як мікобіота регіону в цілому і парку зокрема, є підвищена порівняно із західними і центральними територіями Полісся України континентальність клімату. Водночас тут зберігаються характерні для поліської зони висока середньорічна відносна вологість повітря, яка сягає 78%, та достатня кількість опадів – 620–680 мм.

Вирішальну роль у формуванні мікобіоти будь-якого регіону відіграють його флора й рослинність, оскільки вищі судинні рослини є обов'язковими асоційованими організмами для грибів, які розвиваються на живих і відмираючих рослинах (гриби-облігатні паразити та факультативні сапротрофи, мікоризоутворювачі, інші симбіонти), а також на мертвих рослинних залишках (різні групи грибів-облігатних сапротрофів). Завдяки наявності на території НППДС значного пулу ландшафтів тут сформувалася різноманітні фітоценотичні умови, представлені ліською, лучною, болотяною і водною рослинністю, що забезпечило достатній вибір біотопів та еконіш для розвитку грибів і грибоподібних організмів з різних таксономічних та екологічних груп. Зважаючи на те що в цілому на території НППДС переважає ліськова рослинність, слід вважати, що фітоценотичні умови парку є сприятливими для формування досить численної й різноманітної мікобіоти. Адже з досліджень грибів та грибоподібних організмів, проведених у різних регіонах України, у тому числі на території об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), відомо, що найбільш багатою є мікобіота лісових угруповань. Найповніше вона досліджена в Дніпровсько-Орельському природному заповіднику. Цей заповідник, хоча й розташований не в поліській, а у степовій зоні України (Лівобережний злаково-лучний степ), має певну подібність з НППДС за характером ландшафтів, рельєфу, гідрологічними умовами і

навіть рослинністю. Територія його знаходиться на лівому березі р. Дніпро (Дніпровського водосховища), тут переважають долино-заплавні ландшафти Придніпровської низовини і спостерігаються дві тераси. Одна з них – заплавна, яка тягнеться вздовж р. Дніпро, має ширину від одного до двох кілометрів і займає близько двох третин площі заповідника, друга – борова, складена різнозернистими пісками, з горбисто-гривистим рельєфом. Гідрологічний режим визначається р. Дніпро, річками Орель та Протопча, численними озерами, протоками, ериками, старицями та болотами. Розташування заповідника в межах заплавно-терасного комплексу р. Дніпро обумовлює специфіку його рослинності, яка має інтразональний характер. Тут практично повністю відсутня типова степова рослинність, а домінують плавневі її типи з переважанням лісових, болотяних та водних рослинних угруповань. Територія заповідника, зайнята лісовими фітоценозами, становить 50,8% його загальної площі. Серед лісів переважають на боревій терасі формації сосни звичайної, у заплавної терасі – осокара та дуба звичайного. Менш поширені ліси з тополі білої та верби білої. За наявності помірно-континентального клімату головна відмінність природних умов Дніпровсько-Орельського заповідника від таких у НППДС полягає у високому дефіциті вологи. Хоча середня річна кількість опадів сягає 450–490 мм, у посушливі роки вона знижується до 250 мм. Під час дослідження мікобіоти Дніпровсько-Орельського заповідника в лісах різних формацій виявлено 596 видів грибів, тоді як для лук наводиться 126, псамофітних степових угруповань – 101, болотяних фітоценозів – 57, а рудеральних – 67 видів (Придюк, 1999).

Аналогічні дані наводяться для Ялтинського гірсько-лісового природного заповідника, територія якого розташовується в межах Гірського Криму, де фізико-географічні умови та рослинність значно відрізняються від таких НППДС. Тут поширені кримськососнові, букові, грабові, пухнастодубові ліси. Проте і в складі мікобіоти Ялтинського заповідника найвища видова різноманітність грибів спостерігається саме в лісових угрупованнях. Усього для заповідника наводиться 368 видів грибів, з яких 240, тобто 70%, пов'язані з лісами; значно меншу кількість грибів зібрано в гірськостепових лучних фітоценозах яйл (50 видів) та в угрупованнях саваноїдної рослинності та кам'янистих відслонень (28 видів) (Кузуб, 2003). Слід зазначити, що подібні результати щодо розподілу грибів та грибоподібних організмів за типами рослин-

ності отримані не тільки при вивченні мікобіоти конкретної території в цілому, але й при з'ясуванні видової різноманітності грибів окремих таксонів різного рангу. Про це свідчать результати вивчення представників відділів Мухомycota та Ascomycota, з яких перші були досліджені в різних рослинних угрупованнях Національного парку «Гомільшанські ліси», другі – Нижньодніпровських арен, на території яких знаходиться Чорноморський біосферний заповідник. У НПП «Гомільшанські ліси», де, як свідчить його назва, головним типом рослинності є ліси, міксоміцети, власне, і досліджувалися, тільки в різних лісових формаціях. Найбагатший видовий склад їх було виявлено в дібровах (98 видів) та кленово-липово-дубових лісах (90) (Леонтьєв, 2007). Цікаві результати були отримані при вивченні видової різноманітності аскоміцетів на Нижньодніпровських аренах. Переважаючим тут зональним типом рослинності є псамофітний різнотравно-типчакково-ковилловий степ, лісова ж рослинність представлена невеликими площами азонального комплексу видів дерев та чагарників у вигляді так званих колків – березових, осикових, дубових гайків, приурочених до депресивних елементів рельєфу – «подів», та нечисленними штучними насадженнями. Незважаючи на таке обмеження деревно-чагарникової рослинності на території Нижньодніпровських арен, найбільша видова різноманітність аскоміцетів характерна саме для лісової рослинності (96 видів, 40,5% загальної кількості виявлених грибів). Для порівняння слід сказати, що аскоміцети, виявлені в степовій рослинності арен (піщано-степові та лучно-степові угруповання), становлять 91 вид (38%); ще менше їх знайдено в угрупованнях лучної (25 видів, 10,5%) та болотяної (11 видів, 2,5%) рослинності. Лише аскоміцети угруповань антропогенного флористичного комплексу арен (агрофітоценози, рослини-інтродуценти, рудеральна та сегетальна рослинність тощо) до певної міри (95 видів, 40%) наближаються до аскоміцетів лісової рослинності, але все ж поступаються їй за видовою різноманітністю (Корольова, 2002).

Таким чином, домінування на території НППДС лісової рослинності є одним із важливих сприятливих факторів, що забезпечують формування видової різноманітності грибів, еколого-трофічні уподобання яких пов'язані з фітоценотичними умовами, а також видовим складом рослин-компонентів різних лісових угруповань.

Розглядаючи лісову рослинність НППДС як один із факторів, що впливають на розвиток грибів та грибоподібних організмів,

слід спробувати визначити, у якому саме типі лісів парку можна очікувати найвищу видову різноманітність грибів. Як уже згадувалося раніше, у НППДС (особливо на території Старогутської ділянки парку) домінують соснові насадження. Проте відомості про гриби та грибоподібні організми соснових лісів певною мірою є суперечливими. Якщо залучити до обговорення результати мікологічних досліджень у соснових лісах Дніпровсько-Орельського природного та Ялтинського гірсько-лісового природного заповідників, Нижньодніпровських арен, Національного природного парку «Гомільшанські ліси», то можна пересвідчитися в тому, що лісова формація впливає на видову різноманітність грибів разом із низкою інших факторів (видовою належністю сосни, що є лісоутворюючою породою формації, рівнем вологості, притаманним сосновим лісам в різних природних зонах, ступенем їх освітленості, наявністю субдомінанти, складом трав'янистого ярусу тощо). Наслідком цього є різна видова різноманітність грибів у відмінних за цими показниками соснових лісах. Так, у лісах формації сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) Дніпровсько-Орельського заповідника виявлено 218 видів грибів, завдяки чому соснові ліси заповідника посіли друге місце порівняно з лісами формації дуба звичайного, де зібрано 241 вид грибів. Слід зауважити, що лісам із сосни звичайної в цьому заповіднику ненабагато поступилися стосовно видової різноманітності грибів ліси формації осокора звичайного, де виявлено 214 видів (Придюк, 1999). Кримськососнові ліси (*Pinus pallasiana* D. Don.) за кількістю виявлених тут видів грибів посіли перше місце серед інших лісових угруповань Ялтинського заповідника (пухнастодубово-кримськососнові, чисті букові, букові з домішками інших порід, пухнастодубово-грабинникові тощо), проте кількість видів грибів (78) виявилася утричі меншою, ніж у соснових лісах Дніпровсько-Орельського заповідника (Кузуб, 2003). У НПП «Гомільшанські ліси», де об'єктом досліджень були міксоміцети, здійснено ретельний аналіз їх розподілу за 10 лісовими формаціями. При цьому соснові ліси за видовою різноманітністю цих грибоподібних організмів посіли лише четверту позицію (40 видів) після дібров (98), кленово-липово-дубових лісів (90) і навіть після осичників (47). У шести інших формаціях (ліси з білої тополі – 16, субори – 15, березяки – 11, вільшаники – 8, посадки ялини та верболози – по 7 видів) видова різноманітність міксоміцетів була значно нижчою, ніж у чотирьох перших (Леонтьєв, 2007). У Чорноморському біосфер-

ному заповіднику, де площі лісової рослинності надто лімітовані, розподіл аскоміцетів досліджували не за конкретними фітоценозами, а визначали кількість видів цих грибів, асоційованих з певними видами деревних рослин. Особливо показовим є те, що із сосною звичайною пов'язаний лише один вид аскоміцетів, тоді як найбільша кількість грибів цього відділу (8) тут знайдена на *Betula borysthenica* Klokov.

З даних наукової літератури і власних спостережень за формуванням мікобіоти в різних лісових угрупованнях, де видами-домінантами є хвойні (переважно види роду *Pinus* L.) або листяні (види родів *Quercus* L., *Populus* L., *Acer* L., *Betula* L. тощо) породи, впливає, що звичайно більший за видовою різноманітністю і таксономічною репрезентативністю склад мікобіоти спостерігається в листяних лісах, зокрема в дібровах. Хоча гриби різних систематичних та екологічних груп характеризуються різними ценотичними преферендами відносно хвойних і конкретних листяних дерев-домінантів лісових фітоценозів. Зважаючи на те що в складі рослинності НППДС, крім соснових, присутні, хоча й на менших площах, березові, березово-соснові, вільхові, дубово-соснові ліси, було поставлено завдання з'ясувати вплив видів дерев-домінантів як фактора, що визначає формування мікобіоти в певних лісових формаціях парку.

Значний вплив на формування мікобіоти різних районів земної кулі справляє флора, притаманна конкретній природній зоні або регіону. Особливо тісний зв'язок виникає між судинними рослинами, що належать до складу конкретної флори, і грибами-облігатними паразитами, які розвиваються на рослинах конкретних родин, родів або навіть видів, факультативними сапротрофами та мікоризоутворювачами, які також здебільшого асоційовані з певними таксонами судинних рослин. Дані, отримані стосовно консортивних зв'язків грибів та грибоподібних організмів різних таксонів, до яких належать представники наведених вище екологічних груп, свідчать про те, що гриби різних таксонів надають перевагу рослинам-живителям з конкретних родин одно- або дводольних.

Дослідження розподілу грибів різних груп за родинами живильних рослин, проведені в різних ботаніко-географічних районах Кримського півострова, дали можливість визначити провідні родини рослин-господарів, характерні для паразитних та гемібіотрофних грибів і грибоподібних організмів різних таксонів.

Наукове видання

Дудка Ірина Олександрівна
Придюк Микола Павлович
Голубцова Юлія Іванівна та ін.

**Гриби та грибоподібні організми
національного природного парку
«Деснянсько-Старогутський»**

Монографія

В оформленні обкладинки використані
фото М.П. Придюка

Відповідальний за випуск С.М. Панченко

Головний редактор В.І. Кочубей
Технічний редактор І.Ф. Артюшенко
Дизайн обкладинки і макет В.Б. Гайдабрус
Комп'ютерна верстка О.І. Молодецька, А.О. Литвиненко

Підписано до друку 14.10.2009.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Скулбук.
Друк ризограф. Ум. друк. арк. 12,9. Обл.-вид. арк. 11,8.
Тираж 300 прим. Замовлення № 73

Відділ реалізації
Тел./факс: (0542) 78-83-57, 78-66-12
E-mail: info@book.sumy.ua

ТОВ «ВТД «Університетська книга»
40030, м. Суми, вул. Кірова, 27, 5-й пов.
E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 489 від 18.06.2001.

Віддруковано на обладнанні ВТД “Університетська книга”
вул. Кірова, 25, м. Суми, 40030, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 489 від 18.06.2001